

dr hab. Michał Balcerzak, prof. UMK i US

Toruń, 15 grudnia 2025 r.

Wydział Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Szczecińskiego

R E C E N Z J A

rozprawy doktorskiej Pana mgra Miłosza Gapsy pt.

„The Content of Provisional Measures in Inter-State Proceedings”

(Łódź 2025, ss. 204)

Stosownie do art. 183 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 ze zm.) oraz w związku z uchwałą Komisji Uniwersytetu Łódzkiego do spraw stopni naukowych w dyscyplinie nauki prawne z dnia 26.09.2025 r. o powierzeniu mi funkcji recenzenta w przewodzie doktorskim p. mgra Miłosza Gapsy, niniejszym przedstawiam recenzję rozprawy doktorskiej. Rozprawa została napisana w języku angielskim. Zgodnie z sugestią jednostki prowadzącej postępowanie w sprawie nadania stopnia doktora, recenzję przedstawiam w języku polskim.

1. Ocena wyboru i sformułowania tematu rozprawy

Wybór tematu rozprawy („Treść środków tymczasowych w postępowaniach międzypaństwowych”) oceniam co do zasady pozytywnie, natomiast na tle jego sformułowania należy zgłosić następujące uwagi: po pierwsze, Autor założył, że w tytule pracy nie ma konieczności wskazywania dziedziny prawa, w obrębie której prowadzone są rozważania. Oczywiście rzut oka na spis treści (i samą treść) rozprawy nie pozostawia wątpliwości, że rozprawa dotyczy sporów międzypaństwowych rozstrzyganych na podstawie prawa międzynarodowego publicznego, jednak najlepiej byłoby, gdyby brak tych wątpliwości wynikał już z samego tytułu pracy.

Po drugie: doceniam precyzyjne sformułowanie tematu i wskazanie, że Autor ma na celu zbadanie treści środków tymczasowych w postępowaniach (sporach) międzypaństwowych. Takie zakreślenie obszaru badań ma tę zaletę, że „chroni” doktoranta przed zarzutami

nieuwzględnienia problematyki środków tymczasowych np. w sporach jednostki z państwem (np. przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka), ale także wielu aspektów zasądzania tych środków, które nie dotyczą bezpośrednio ich treści: czyli np. charakteru prawnego, procedury przesłanek, funkcji czy skuteczności. Skoro „treść środków tymczasowych” znalazła się w tytule pracy, to można spodziewać się, że Autor będzie traktował pozostałe aspekty stosowania tych środków jako „poboczne”. Tak się – na szczęście – nie stało, ponieważ rozprawa zawiera analizę charakteru prawnego, podstaw, funkcji i skuteczności środków tymczasowych. Powstaje zatem pytanie, dlaczego w tytule rozprawy znalazła się tylko „treść”, a nie odniesienie np. do „charakteru”, „funkcji” czy „skuteczności” tych środków. Nie stawiam Autorowi w tym kontekście zarzutu; odnotowuję natomiast, że temat jest sformułowany nieco zbyt skromnie w stosunku do obszarów objętych zakresem badań.

Nie mam natomiast wątpliwości, że problematyka stosowania (i treści!) środków tymczasowych w orzecznictwie sądów międzynarodowych stanowi zagadnienie o fundamentalnym znaczeniu dla ochrony interesów stron postępowań przed tymi sądami, a także – w szerszej perspektywie – dla ochrony podstawowych wartości międzynarodowego porządku prawnego. Doniosłość tej tematyki jest szczególnie widoczna w obecnej epoce kryzysu tych wartości oraz samego prawa międzynarodowego.

2. Cele badawcze i założenia metodologiczne

We „Wprowadzeniu” do rozprawy (s. 11-19) Autor wyjaśnia zakres rozprawy i niektóre stosowane w niej pojęcia. Nawiązując do wspomnianego wyżej zawężenia tematu pracy do „treści” (środków tymczasowych), Autor w pierwszym akapicie „Wprowadzenia” pisze: *The term 'content' refers to what is granted as a provisional measure. Other aspects of the law and practice concerning provisional measures fall outside the scope of the study.* (s. 11). Nie chcąc powtarzać uwag dotyczących sformułowania tematu rozprawy, ograniczę się do stwierdzenia, że Autorowi udało się zawrzeć w ramach rozprawy znacznie więcej niż tylko rozważania o „treści” środków tymczasowych, stąd powyższe zdanie (*Other aspects ... fall outside of the study.*) proponowałbym usunąć lub odpowiednio zmodyfikować w wersji doktoratu przeznaczonej do opublikowania.

Autor przedstawia następnie argumenty uzasadniające ograniczenie zakresu rozprawy do postępowań międzypaństwowych. Po pierwsze, spory międzypaństwowe mogą być rozstrzygane przez wszystkie sądy międzynarodowe, nawet gdy takie spory nie są sednem działalności danego sądu (np. ETPC). Po drugie: sądy międzynarodowe odmawiały stosowania

reguł wypracowanych w postępowaniach innych niż międzypaństwowe. Po trzecie: takie ograniczenie pozwoliło objąć zakresem pracy wszystkie orzeczenia dotyczące środków tymczasowych wydane przez sądy międzynarodowe analizowane w pracy, co nie byłoby możliwe, gdyby rozprawa obejmowała także inne rodzaje postępowań. Ostatni z tych argumentów jest – w mojej ocenie – najbardziej przekonujący.

Na s. 13 Autor zawarł tezę dotyczącą możliwości „strategicznego” użycia środków tymczasowych, które czyni z tych środków narzędzie litygacji strategicznej czy wręcz „lawfare” (pojęcia niełatwego do oddania w języku polskim jednym słowem; w wolnym tłumaczeniu oznaczającego „stosowanie prawa jako oręża”). Istotnie, można przyjąć, że siła orzeczeń o środkach tymczasowych nie płynie z ich skuteczności (bo ta jest nikła), lecz z szybkości ich zasądzania w połączeniu z efektem prawnohistorycznym i medialnym. Są to kwestie poruszane w cytowanej przez Autora literaturze na temat środków tymczasowych, którą p. mgr Gapsa zasadnie określa jako „przyłaczającą” (s. 16). Mimo obfitości analiz doktrynalnych, Autor widzi w badanym obszarze pewną lukę dotyczącą tego „co jest zasądzane jako środek tymczasowy i dlaczego” (s. 17). Pytanie to staje się centralnym punktem odniesienia w recenzowanej pracy, a ponadto Autor formułuje dodatkowe pytania badawcze: (1) jaka jest podstawa prawna zasądzania środków tymczasowych inne niż wnioskowane? (2) czy istnieją wzorce zasądzania środków tymczasowych w podobnych (porównywalnych) sprawach? (3) jakie kryteria decydują o wyborze treści środków tymczasowych?

Powyższe pytania są dobrze postawione. Podobnie pozytywnie oceniam wyrażoną przez Autora tezę, iż zakres uznania sądów międzynarodowych w doborze treści środków tymczasowych nie jest nieograniczony, lecz podlega ograniczeniom wynikającym z kryteriów prawnych (s. 18).

Kwestiom metodologicznym Autor nie poświęcił zbyt wiele miejsca, wskazując że w pracy posługuje się metodą dogmatyczną i porównawczą, badając podstawy prawne umożliwiające zasądzanie środków tymczasowych w traktatach konstytuujących poszczególne sądy międzynarodowe lub ich regulaminach proceduralnych, analizując poglądy doktrynalne, a przed wszystkim – treść samych środków tymczasowych. Metody badawcze zastosowane w pracy można uznać za adekwatne i wystarczające.

3. Plan i układ pracy

Rozprawa składa się z „Wprowadzenia”, trzech rozdziałów, „Wniosków końcowych” oraz bibliografii. Trzy rozdziały merytoryczne dotyczą: (1) ram proceduralnych zasądzania środków tymczasowych, (2) praktyki wyboru treści środków tymczasowych, (3) kryteriów wyboru treści środków tymczasowych. Nie zgłaszam zastrzeżeń do układu pracy – jest jasny i przejrzysty. Dalsze uwagi na temat struktury rozprawy zostały poczynione w kontekście oceny merytorycznej treści rozdziałów.

4. Ocena merytoryczna

W rozdziale I („Procedural Framework for Granting Provisional Measures”) Autor zawarł rozważania dotyczące historycznego rozwoju orzekania o środkach tymczasowych, z adekwatnymi odniesieniami do systemów prawa wewnętrznego, praktyki Środkowo-amerykańskiego Trybunału Sprawiedliwości (*Central American Court of Justice*), działalności trybunałów arbitrażowych w okresie międzywojennym, aż do bardziej szczegółowego omówienia genezy i treści art. 41 Statutu Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej (STSM) wraz z pierwszym przypadkiem wydania zarządzenia o środkach tymczasowych przez STSM (a właściwie przez Prezesa STSM Maxa Hubera) w sprawie traktatu chińsko-belgijskiego. Następnie Autor omawia podstawowe przesłanki zasądzania środków tymczasowych przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS) w oparciu o art. 41 Statutu MTS (będący co do zasady odzwierciedleniem art. 41 Statutu STSM).

W dalszej części rozdziału Doktorant przybliży treść i interpretację podstaw prawnych stosowania środków tymczasowych w Międzynarodowym Trybunale Prawa Morza (art. 290 Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza (UNCLOS), Trybunale Sprawiedliwości Unii Europejskiej (art. 279 Traktatu o funkcjonowaniu UE), a także w Europejskim Trybunale Praw Człowieka (art. 39 Regulaminu ETPC). W ostatnim przypadku kwestia stosowania środków tymczasowych jest o tyle interesująca, że podstawą ich stosowania nie jest postanowienie traktatu, lecz przepisu regulaminowego, co Autor odnotowuje, określając art. 39 Regulaminu ETPC mianem „prawa sędziowskiego” (*judge-made law*). Generalnie nie mam zastrzeżeń do takiej klasyfikacji normy zawartej w art. 39 Regulaminu ETPC, zważywszy że ten ostatni rzeczywiście jest aktem prawnym wydawanym przez Zgromadzenie plenarne sędziów ETPC (art. 25 ust. d) EKPC), chociaż pojęcie *judge-made law* częściej występuje w kontekście zidentyfikowania elementów nowości normatywnej zawartej w orzecznictwie niż na określenie

norm proceduralnych wytworzonych przez samych sędziów. Tak czy inaczej, kompetencja ETPC do wydawania środków tymczasowych rzeczywiście nie ma podstawy traktatowej, a wywiedzenie ich mocy wiążącej nastąpiło w orzecznictwie ETPC na początku XXI wieku (wyrok *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* z 4 lutego 2005 r.).

Autor przywołuje też podstawy prawne stosowania środków tymczasowych z dużo mniej znanych jurysdykcji: Trybunału ONZ ds. Libii (działającego na podstawie rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 388(V) z 1950 r.), Erytrejsko-Etiopskiej Komisji Granicznej oraz indyjsko-pakistańskiego traktatu dotyczącego statusu rzeki Indus z 1960 r. Są to ciekawe rozważania, chociaż niekoniecznie mają one pierwszoplanowe znaczenie w kontekście omawiania zastosowania środków tymczasowych w sądach międzynarodowych.

Podrozdział 4 w rozdziale pierwszym nosi tytuł „Legal Basis of Granting Provisional Measures Other Than Those Requested”) i zawiera rozważania na temat źródeł i uzasadniania środków tymczasowych innych niż wnioskowane. Autor odnosi się do stosownych reguł zawartych w regulaminach proceduralnych MTS i ITLOS, a także przypadków orzekania o takich (niezawnioskowanych) środkach bez wyraźnej podstawy prawnej (TSUE). Generalnie treść tego podrozdziału, jak również całego rozdziału I, charakteryzuje się bardzo dobrą jakością wywodu prawniczego.

W rozdziale II („Practice of Selecting the Content of Provisional Measures”) Autor dokonuje przeglądu praktyki wybranych sądów międzynarodowych w zakresie orzekania o środkach tymczasowych, klasyfikując około 60 przypadków zastosowania takich środków według kategorii tematycznych i charakteru ryzyka nieodwracalnego uszczerbku. Poszczególne podrozdziały dotyczą kolejno: prawa traktatów, jurysdykcji państwa i suwerenności, groźby lub użycia siły, praw człowieka i „spraw różnych”. Autor posiłkuje się też klasyfikacją zaproponowaną przez Y. Tanaka, odróżniając: (1) środki tymczasowe wymagające działania; (2) środki wyrażające zakaz określonych działań; (3) środki nakazujące niepogarszanie stanu istniejącego i zapobieganie eskalacji sporu; (4) środki nakazujące raportowanie zgodności (z orzeczoną środkiem); (5) środki zabezpieczające materiał dowodowy (s. 71). Rozdział II ma charakter przeglądowy; każdemu przypadkowi zastosowania środków tymczasowych Autor poświęca mniej więcej jeden-dwa akapity (z wyjątkami), dodając niekiedy zwięzły komentarz lub przytaczając opinie doktrynalne, po streszczeniu sedna orzeczonych środków. Doktorant wykazał się zdolnością syntetycznego i rzeczowego omówienia kilkudziesięciu orzeczeń sądów międzynarodowych, co

należy ocenić pozytywnie, mimo że trudno jednocześnie oczekiwać, aby jednoakapitowe streszczenie orzeczenia w każdym przypadku oddawało głębię problemów w nim zawartych.

Autor pozostaje konsekwentny i zdyscyplinowany w syntetycznych streszczeniach treści środków tymczasowych, lecz także w komentarzach do tych środków. Podsumowując ewolucyjny stosunek Europejskiego Trybunału Praw Człowieka do stosowania środków tymczasowych w sprawach podnoszących zarzuty naruszeń w trakcie konfliktów zbrojnych, Autor stwierdził: *Initially, the ECtHR indicated general and positive interim relief requiring both parties to comply with their obligations under the ECHR. Over time, it provided increasingly precise guidance on how the parties should fulfil these obligations, often in a negative form by indicating what should be avoided. (...) This development suggests that the ECtHR has finally decided to use the full potential of the ECHR, positioning itself as an attractive forum for resolving similar disputes in the future.* (s. 107). Powyższe podsumowanie można uznać za trafne w zakresie oceny wypracowania bardziej szczegółowego i instrukcyjnego podejścia ETPC do określania środków tymczasowych w sytuacjach konfliktu zbrojnego. Natomiast kwestia „atrakcyjności” ETPC jako forum rozstrzygania sporów w kontekście konfliktu zbrojnego pozostaje moim zdaniem dyskusyjna, jeśli „atrakcyjność” podlegałaby ocenie pod kątem skuteczności orzeczonych środków tymczasowych.

W rozdziale III („Criteria for Selecting the Content of Provisional Measures”) Autor rozpoczął rozważania od wspomnianej wyżej skuteczności, analizując to pojęcie w aspekcie teoretycznym (s. 120-130), jak i praktycznym (s. 131-138). Podobnie jak całość rozprawy, są to rozważania na bardzo dobrym poziomie merytorycznym. Zgodnie z deklaracjami we „Wprowadzeniu”, p. mgr Gapsa koncentruje się na treści środków tymczasowych, czy inaczej mówiąc na postulatach takiego sformułowania tych środków, aby możliwie najskuteczniej realizowały one zakładane cele. Skądinąd powstaje pytanie, czy analizując „skuteczność [środków tymczasowych] w praktyce” (podrozdział 2.2.), nie należało jednak odnieść się do warstwy empirycznej, tj. konkretnych przykładów skuteczności lub nieskuteczności tych środków. W wcześniejszym rozdziale Autor przywołał kilkadziesiąt przykładów środków tymczasowych, nie wspominając w żadnym przypadku, czy były one skuteczne, stąd można było mieć nadzieję, że uczyni to właśnie w rozdziale III. Podkreślę raz jeszcze, że nie mam zastrzeżeń do kompetentnej analizy teoretycznej kategorii skuteczności/efektywności środków tymczasowych dokonanej przez Autora rozprawy. Doktorant znakomicie poradził sobie z analizą wieloznaczności tej kategorii. Mam też świadomość, że we „Wprowadzeniu” Autor zastrzegł, że

w centrum jego rozważań będzie treść środków tymczasowych a nie ich realizacja. Mimo to mam wrażenie pewnej luki w tych rozważaniach, którą można było uzupełnić poprzez przykłady wykonania lub niewykonania orzeczonych środków tymczasowych.

Nie zgłaszam uwag krytycznych do dalszej części rozdziału III. Wysoko oceniam rozważania Autora nt. pozostałych kryteriów/postulatów, które należy uwzględniać w formułowaniu środków tymczasowych, w tym ochronę praw uznanych za uprawdopodobnione (*plausible rights*), równowagę (tutaj w języku polskim użyłbym słowa: umiar), proporcjonalność, nieprzesądzanie meritum sportu i poszanowanie dla zasady *res iudicata*. Interesujące są uwagi Autora co do kryteriów wyłaniających się w orzecznictwie sądów międzynarodowych (*emerging criteria*), tj. względów humanitaryzmu i kwestii środowiskowych (tj. dotyczących środowiska naturalnego). Uwagi te można było uzupełnić o nieco bardziej głębszą refleksję, czy orzekając o środkach tymczasowych, sądy międzynarodowe nie powinny w większym stopniu uwzględniać systemowego charakteru prawa międzynarodowego. Na s. 166 Autor wyraził pogląd, że międzynarodowe prawo ochrony środowiska rozwija się „jeszcze szybciej” niż międzynarodowe prawo ochrony praw człowieka – tutaj postulowałbym większą ostrożność, ponieważ ocena „tempa rozwoju” danej dziedziny prawa międzynarodowego jest z natury rzeczy subiektywna. A w każdym razie trudno oceniać „szybkość rozwoju” prawa w danej dziedzinie na podstawie pojedynczych orzeczeń (np. wyroku ETPC w sprawie *KlimaSeniorinnen v. Switzerland* z 9 kwietnia 2024 r.) czy opinii doradczej MTS w sprawie zobowiązań państw wobec zmiany klimatu (*Obligations of States in respect of Climate Change*) z 23 lipca 2025 r.

Konkluzje pracy na s. 169-173 nie budzą zastrzeżeń. Na podkreślenie zasługują trafnie i rzeczowo sformułowane postulaty *de lege ferenda* na s. 172-173 (przy czym są bardziej postulaty *de praxi ferenda* niż dotyczące zmian w prawie regulującym stosowanie środków tymczasowych). Tezę pracy („zakres uznania sądów międzynarodowych w doborze treści środków tymczasowych nie jest nieograniczony, lecz podlega ograniczeniom wynikającym z kryteriów prawnych”) należy uznać za wywiedzioną i udowodnioną.

5. Ocena formalna i uwagi podsumowujące

Rozprawę Pana mgra Miłosza Gapsy można uznać za zwięzłą (część merytoryczna zawarta jest na s. 11-173), co w związku z pozytywną oceną realizacją celów badawczych oraz wysoką jakością rozważań i wyводу prawniczego stanowi jej atut. Rozprawa spełnia wszelkie wymogi formalne stawiane pracom doktorskim. Bibliografia pracy jest bardzo obszerna i odpowiednio wykorzystana w prowadzonych badaniach. Poprawność językowa i logika wyводу w recenzowanej rozprawie nie budzi obiekcji; Autor korzysta z rozbudowanego warsztatu naukowego i stosuje prawidłową budowę przypisów.

Nie zidentyfikowałem w pracy błędów o charakterze formalnym lub merytorycznym (z drobnym wyjątkiem w postaci omyłkowego przypisania Stałemu Trybunałowi Sprawiedliwości Międzynarodowej wyroku w sprawie zakładników teherańskich na s. 152).

Treść rozprawy wskazuje na gruntowną znajomość problematyki środków tymczasowych orzekanych przez sądy międzynarodowe w sprawach międzypaństwowych, a także sprawność w posługiwaniu się metodami badawczymi właściwymi dla nauk prawnych.

6. Konkluzja

W świetle powyższego wyrażam opinię, że rozprawa doktorska przygotowana przez Pana mgra Miłosza Gapsę spełnia warunki określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 ze zm.). Recenzowana rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w dyscyplinie nauki prawne, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Recenzowana rozprawa może zatem stanowić podstawę do przeprowadzenia dalszych czynności w przewodzie doktorskim.

dr hab. Michał Balcerzak, prof. UMK i US